

Sosyal Bilimler
EKEV AKADEMİ
dergisi

Makalenin geliş tarihi: 14.10.2024
1.Hakem Rapor Tarihi: 17.02.2025
2.Hakem Rapor Tarihi: 20.04.2025
Yayına Kabul Tarihi: 11.05.2025

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

LÜTFİ Ö. AKAD'IN *TAHİR İLE ZÜHRE* (1952) FİLMİNİN V. PROPP'UN "MASALIN BİÇİMBİLİMİ" ESERİNDEKİ İŞLEVLERİ ÇERÇEVESİNDE ÇÖZÜMLENMESİ

Ayşegül ÇİLİNGİR*

Öz

Halk hikâyeleri, toplum kültürü için önemli edebi eserlerdir. Bu hikâyeler, toplumsal kültürel değerlerinin sözlü ya da yazılı olarak gelecek nesillere aktarımını sağlar. Bu aktarım günümüzde sinema ile de gerçekleşmektedir. Sinema filmlerine uyarlanan halk hikâyeleri, gelecek nesillere aktarımda görsel, işitsel bir form sunmaktadır. Halk hikâyeleri üzerine çalışmalar yapan Rus halkbilimcisi Vladimir Propp, Rus halk masallarını inceleyerek, masalların ortak noktalarını içine alan 31 işlev belirlemiştir. Propp, bu konudaki görüşlerini Masalın Biçimbilimi adlı eserinde kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur. Propp'un masal analizi için belirlediği bu yapı, sinema filmlerinde de analiz için kullanılmaktadır. Halk masalları ve sinema öyküsü ilişkisinden hareketle çalışmada, Tahir ile Zühre halk hikâyesinden 1952 yılında Lütfi Ö. Akad tarafından sinemaya uyarlanan film, Propp'un eserinde yer alan 31 işlev bağlamında incelenmiştir. Akad'ın yönettiği ve bir halk hikâyesi uyarlaması olan Tahir ile Zühre filminde Propp'un Masalın Biçimbilim eserinde yer alan işlevlerin hangilerinin bulunup bulunmadığının ve yer alan işlevlerin nasıl ele alındığının tespit edilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Buna göre, çalışmada incelenen Tahir ile Zühre filminde Propp'un yaklaşımındaki 31 işlevin 26'sının yer aldığı ve bu işlevlerin film öyküsünün kırılma noktalarını içerdiği tespit edilmiştir. Ayrıca Propp'un yaklaşımında yer alan 7 rol unsurunun ise 6'sının da filmde yer aldığı ve karakter tanımlamalarının bu roller üzerinden yapılandırıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Film çalışmaları, Vladimir Propp, Tahir ile Zühre filmi, Lütfi Ö. Akad, Masalın biçimbilimi.

The Analysis of Lütfi Ö. Akad's Film Tahir İle Zühre (1952) Within the Framework of The Functions in V. Propp's Work "The Morphology of The Fairy Tale"

Abstract

Folk tales are important literary works for social culture. These stories provide the transfer of social cultural values to future generations orally or in writing. This transfer is also carried out by cinema today. Folk tales adapted to cinema films offer a visual and auditory form in the transfer to future generations. Russian folklorist Vladimir Propp, who studies on folk tales, analysed Russian folk tales and identified 31 functions that include the common points of folk tales. Propp put forward his views on this subject comprehensively in his work titled The Morphology of the Fairy Tale. This structure determined by Propp for fairy tale analysis is also used for analysis in cinema films. Based on the relationship between folk tales and cinema story, the film adapted from the folk tale of Tahir and Zühre by Lütfi Ö. Akad in 1952 was analysed in the context of 31 functions in Propp's work. The aim of the study is to determine which of the functions in Propp's Formalistics of the Tale are found in the film Tahir ile Zühre, which is directed by Akad and is an adaptation of a folk tale, and how the functions are handled. Accordingly, it has been determined that 26 of the 31 functions in Propp's approach are included in the film Tahir and Zühre and that these functions include the breaking points of the film story. In addition, it was seen that 6 of the 7 role elements in Propp's approach were also included in the film and character definitions were structured through these roles.

Keywords: Film studies, Vladimir Propp, Tahir and Zühre film, Lütfi Ö. Akad, Morphology of the fairy tale.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, acilingir@erciyes.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9325-8999>.

1. Giriş

Halk masalları, ortaya çıktığı kültürlerin değerlerini yansıtırken bu değerlerin nesilden nesile aktarımını sağlanmasında önemli araçlardan biri konumuna gelmektedir. Geçmişte sözlü ve yazılı formlarda aktarılan masallar ve hikâyeler, günümüzde bu formlarının yanı sıra sinema ile de kitlelere farklı şekillerde ulaşabilme imkânına sahiptir. Halk masalları edebiyat alanı içinde önemli bir yere sahiptir. Sinemanın kendi anlatı yapısında da edebiyattan etkiler vardır. Aslanyürek, sinema dramaturjisi ile kavramaların büyük kısmının edebiyattan transfer edildiğini belirterek edebiyatın temelinde yer alan ‘epik’, ‘ lirik’ ve ‘dramatik’ öğelerine ayırmanın bir gelenek haline geldiğini ve birbirleriyle kaynaşan bu üç türün sinema dramaturjisi alanında yeni oluşumları oluşturan karşılıklı geçişlerin bulunduğunu ifade etmektedir (Aslanyürek, 2004). Bu bağlamda, edebiyat ve sinema arasındaki ilişki, edebiyat ürünlerinden uyarlanan ya da esinlenen bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Senaryo bağlamında halk edebiyat ürünlerinin yorumlanması ‘uyarlama’ ve ‘esinlenme’ olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilir. Yazınsal bir yapının başka bir türle yapılanmasına ‘uyarlama’ yani ‘yeniden yaratma’ olarak ifade edilmektedir (Ceylan, 2023). Bu uyarlamalar içerisinde zaman zaman halk hikâyelerine de yer verilmektedir. Özellikle ana teması aşk olan halk hikâye uyarlamalarına Yeşilçam döneminde sıkça rastlanılmaktadır. Örneğin *Kerem ile Aslı* (1972- Orhan Elmas), *Arzu ile Kamber* (1973- Mehmet Bozkuş), *Ferhat ile Şirin* (1970- Esmail Kushan) gibi halk hikâyeleri de beyaz perdede yerini almıştır. Hatta bu halk hikâyelerinin bir kısmı farklı yıllarda farklı yönetmenlerin yeniden çevrimleri (remake) ile beyaz perde ile buluşmuştur. Bu yeniden çevrimlere örnek olarak; *Tahir ile Zühre* (1952- Lütfi Ö. Akad), *Tahir ile Zühre* (1972- Mehmet Bozkuş), *Leyla ile Mecnun* (1972- Duygu Sağıroğlu), *Leyla ile Mecnun* (1982- Halit Refiğ) vb. verilebilir. Türk sinemasında uyarlamalar ile ilgili birçok akademik çalışmalar (Abak, 2017; Arslantepe, 2007; Çetin Erus, 2020; Demirtaş, 2014; Sayın, 2005) mevcut iken, V. Propp’un yaklaşımı ile uyarlamaların ele alındığı çalışma (Bars, 2014; Çakır, 2017; Doğan, 2018; Yaylagül & Soygüder-Baturlar, 2019) sayısı daha sınırlıdır.

Çalışmada yer alan *Tahir ile Zühre* halk hikâyesi, 1952 ve 1972 olmak üzere farklı yıllarda iki kez uyarlanmıştır. Bu çalışmada 1952 yılında Lütfi Ö. Akad tarafından sinemaya uyarlanan *Tahir ile Zühre* halk hikâyesi, Vladimir Propp’un *Masalın Biçimbilim* eserinde yer alan 31 işlev bağlamında incelenmiştir. *Tahir ile Zühre* adlı halk hikâyesinden uyarlanan 1952 yapımı aynı adlı filmin Vladimir Propp’un *Masalın Biçimbilim* eserindeki işlevlerin hangilerinin yer alıp almadığının ve işlenen işlevlerin nasıl ele alındığının saptanması çalışmanın amacını oluşturur.

1.1. Türk Sinemasında Halk Hikâyeleri Uyarlamaları ve *Tahir ile Zühre* Hikâyesi

Sinema filmleri, ilk zamanlarında belgesel nitelikte olsa da kısa sürede konulu filmlerle kendine daha geniş bir seyirci kitlesi kazanmıştır. Sinemada konu arayışları onu edebiyata ve edebi metinlere yaklaştırırken sinema filmlerinde uyarlamalar sıkça yer almaya başlamıştır. Özön’e (1985), 1950-1970 ve Âlim Şerif Onaran’a 1952-1963 (1994) göre belirtilen yıllar içerisinde yer alan ‘sinemacılar dönemi’nde de roman uyarlamalarına sıkça rastlanılmaktadır. Bu uyarlamalar içerisinde halk hikâyelerinin konularının yer aldığı filmler de görülmüştür. Sayın (2005), 1950-1959 yılları arasında 566 tane film çekildiğini bunlardan 52 tanesinin halk hikâyeleri de içerisinde olmak üzere uyarlamalar olduğunu belirtmektedir. Halkın ilgi gösterdiği halk hikâyelerini işleyen filmler, farklı dönemlerde yeniden çevrilerek gösterime girmiştir. Örneğin *Tahir ile Zühre* (1952, 1972), *Leyla ile Mecnun* (1972-1982) vb. hikâyeleri birçok kez beyaz perdede yer almıştır. Çalışmada incelenen 1952 yapımı Lütfi Ö. Akad’ın yönettiği *Tahir ile Zühre* filmi de bir halk hikâyesinden uyarlanmıştır. Türkmen (1983), bu hikâye konusunun, 15-16. yüzyılda bilinmesine rağmen hikâyeden ilk defa 1867 yılında H. Vamberg tarafından bahsedildiğini ifade etmektedir. *Tahir ile Zühre* (1952) filminde yoruma dayalı bir senaryo tercih edildiği için yeniden yazımla farklı bir metnin ortaya çıktığı, türlerin metinleri farklı ele alış

biçimlerinin bu değişim ve dönüşümün nedenleri içinde gösterilebilir (Ceylan, 2023). Bu duruma birçok roman uyarlaması olan filmlerinde de rastlanmaktadır. Buradaki temel farklılık, edebiyatın yazılı ve sinemanın ise görsel temelli olmasıdır. Bu noktada sorulabilecek soru şu olabilir: Farklı estetik yapılara sahip olan roman ve sinema nasıl bir arada yer alabilmektedir? Bu sorunun cevabı filmlerin görsellikten önce dayanmış oldukları senaryo yapılarının yazınsal boyutu ile ilişkilendirilebilir. Senaryo, bir filmin iskeletini oluşturan öyküleme tekniklerinin kullanıldığı bir yapıdır. Roman içerisinde kullanılan öyküleme teknikleri film senaryolarının yazım sürecini de etkilemektedir. Monaco (2000), sinemanın anlatı bağlamında en güçlü bağının romanla olduğunu, roman ve filmlerin uzun ve detaylı öyküler anlattıklarını ifade etmektedir. Aslanyürek (2004), sinema dramaturjisinin gelişim döneminde film senaryosunun tartışılan bir konu olduğunu, kimileri senaryonun bir roman ya da öykü gibi edebiyat, kimilerine göre ise edebiyat değil bir filmin nasıl çekilmesi gerektiği ile ilgili teknik bir yazım olduğunu düşündüklerini belirtir.

Tahir ile Zühre filminin çekildiği dönem, Türk sinemasının kendi anlatı ve biçim dilini yapılandırmaya başladığı dönemdir. Bu bağlamda, bu dönemde yeni denemeler yapılmıştır. Scognamillo (2010), o yıllarda Türk sinema piyasasının henüz oturmadığını, sürekli yeni bir şeyler arayan ve denemelere girişen bir piyasa olduğunu belirtmektedir. O dönemde Türkiye’de sinemanın gelişme çabaları bu dönemin ‘sinemacılar dönemi’ olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Bu çabalar, öykü bulma noktasında bazen edebiyat uyarlamaları bazen de tiyatro oyunları etrafında şekillenmiştir. Akad, bir röportajında, kendisinin tiyatro ile ilgisinin, tiyatro dekoru ve eleştirisi ile ilgilendiğini sonrasında sinemaya geçtiğini ifade etmektedir (Akad, 1973, Akt. Scognamillo, 2010). *Tahir ile Zühre* hikayesini, hikaye, sinema ve tiyatro bağlamında ele alan çalışmasında Ceylan (2023), bu hikayenin sinema ve tiyatro uyarlamalarında olay örgüsü ve karakterlerin kısmen değişikliğe uğrasa da bu değişimin ana metne zarar vermediğini, öykünün temel yapısının korunduğunun altını çizmektedir. Sinemada yer alan edebiyat uyarlamaları zaman zaman öykünün aynısı olabildiği gibi karakter, mekan, zaman gibi unsurlarda farklılıklar da göze çarpmaktadır. Sinemada, edebiyat uyarlamaları bazen birebir nitelikte olabilir iken bazen ise mekan, karakter, zaman gibi ana unsurlarda değişiklikler içermektedir. Bu değişiklikler de ise olay örgüsü genellikle aynı kalmaktadır. Yazınsal bir tür ile bir sinema film arasındaki farklılıklardan biri, yazınsal türler içerisinde yer alan unsurları betimleme yoluyla okuyucunun zihninde yapılandırırken, bir filmin bu tanımlamayı görsel- işitsel öğelerle yapmasıdır. Chatman (2009), sözel ve sinemasal öykü uzamı hakkında çerçeve unsuru üzerinde durarak sözel betimlemelerin zihninde oluşturduğu imgelerin bir çerçeve içerisinde olmadığını fakat sinemada ise perdenin kenarı ile sınırlandırıldığını belirtir. Sinema filminin perde ile sınırlı kalan görsel yapısı ve yazınsal yapıtların söze ve okuyucunun zihnindeki imgeleri oluşturma kapasitesi, aynı eserin bile sinema filminde farklı bir esere dönüşmesine neden olabilir. Sinemanın kendisine özgü anlatı yapısı ile dönüşen bu tür uyarlamalar sinema- edebiyat ilişkisi içerisinde değerlendirilebilir.

Çalışmada ele alınan *Tahir ile Zühre* öyküsü bir halk hikayesidir ve filmin analizi yapılırken halk hikayelerini ele alan ve bir sınıflandırma sunan Rus halkbilimci Vladimir Propp’un 31 işlev içeren yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin nedeni, halk hikayesinden uyarlanan bir sinema filmini hem yazınsal özellikleri hem de bu özelliklerin görüntüye nasıl aksettirildiğin tespit edilmesinde bu yöntemin sistematik bir çözümleme yapma olanağının sağlanmasıdır.

2.Yöntem

Çalışmada, Rus halkbilimci Vladimir Propp’un *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde yer alan ve masalları incelemek için kullandığı 31 işlev üzerinden bir çözümleme yapılmıştır. 1895 yılında Petersburg’da doğan Vladimir Propp, öğrenimini 1918’de bitirmiştir. Propp’un 1928 yılında yayımladığı *Masalın Biçimbilimi* eseri dışında *Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri* (1946), *Destansı Rus Şiiri* (1955) eserlerini de yayımlamıştır. Propp’un *Masalın Biçimbilim* eseri önce 1928

yılında, sonrasında düzeltilmiş olarak 1969 yılında yayımlanmıştır. Bu eser 1958 yılında İngilizceye, 1965 ve 1970 yıllarında ise Fransızcaya çevrilirken Türkçeye ise Fransızcadaki son çeviriden aktarılmıştır (Propp, 1985).

Vladimir Propp, dünyadaki tüm masalların aynı yapıda olduğunu düşünmektedir. Propp, çalışmasını olağanüstü masallarla sınırlı tutarak bu tür masalların dışındaki masalları incelememiştir. Propp, bu bağlamda araştırmalarını farklı konuları içeren 100 masal üzerinden gerçekleştirmiştir. Propp, bu araştırmalarını A. N. Afanasyev'in "Rus Halk Masalları" adlı eserindeki 50-150 numaraları arasındaki masallar üzerinden yapmıştır. Propp'a göre, masalların sayısı önemli değildir, önemli olan uygulanan incelemenin niteliğidir (Bars, 2014). Propp, masalları incelerken 31 işlev belirlemiştir. Bu 31 işlevin her biri, bir tanım ve simge ile şekillenir. Propp (1985, s. 28), "işlev sözcüğünden bir kişinin olay örgüsünün akışı içinde taşıdığı anlam açısından betimlenmiş eylemini anlıyoruz" şeklinde belirtmiştir. Propp, çalışmasında işlevlere ayrı bir önem vermektedir. İşlevler masalların ortak noktalarını belirleyen unsurlar olarak tanımlanırken bu işlevler belli bir çerçeve bağlamında ilerlemektedir. Propp (1985), *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde, masallar içerisinde işlevlerin hepsi yer alamasa da işlevlerin dizilişini değiştirmediklerini ve bazı işlevlerin olmayışının diğer işlevlerin düzenini değiştirmediklerini ifade etmektedir. Propp, işlevleri bazı harf ve sembollerle tanımlamaktadır. Bu işlevler ve simgeler Propp'un *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde yer almaktadır. Bu işlevler ve simgeleri şu şekildedir;

Tablo 1

V. Propp'un Masalın Biçimbilimi Eserinde Yer Alan İşlevler ve Simgeleri (1985, ss. 32-67)

İşlevler	Simgesi
1. Aileden biri evden uzaklaşır	(β)
2. Kahraman bir yasakla karşılaşır	(γ)
3. Yasak çiğnenir	(δ)
4. Saldırgan bilgi edinmeye çalışır	(ε)
5. Saldırgan kurbanıyla ilgili bilgi toplar	(ξ)
6. Saldırgan, kurbanını ya da servetini ele geçirmek için, onu aldatmayı dener	(η)
7. Kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur	(θ)
8. Saldırgan aileden birine zarar verir.	(A)
8.a. Aileden birinin bir eksiği vardır; aileden biri birşeyi elde etmek ister	(a)
9. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır, bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gider	(B)
10. Arayıcı-kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir	(C)
11. Kahraman evinden ayrılır	(↑)
12. Kahraman büyüdü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, bir sorgulama, bir saldırı, vb. ile karşılaşır	(D)
13. Kahraman ilerde kendisine bağışta bulunacak kişinin eylemlerine tepki gösterir	(E)
14. Büyülü nesne kahramana verilir	(F)
15. Kahraman, aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da götürülür	(G)
16. Kahraman ve saldırgan, bir çatışmada karşı karşıya gelir	(H)
17. Kahraman özel bir işaret edinir	(I)
18. Saldırgan yenik düşer	(J)
19. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır	(K)
20. Kahraman geri döner	(↓)

21. Kahraman izlenir	(Pr)
22. Kahramanın yardımına koşulur	(Rs)
23. Kahraman kimliğini gizleyerek kendi ülkesine ya da bir başka ülkeye varır	(O)
24. Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer	(L)
25. Kahramana güç bir iş önerilir	(M)
26. Güç iş yerine getirilir	(N)
27. Kahraman tanınır	(Q)
28. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar	(Ex)
29. Kahraman yeni bir görünüm kazanır	(T)
30. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır	(U)
31. Kahraman evlenir ve tahta çıkar	(W0 o)

V. Propp bu işlevleri tanımlarken 7 rol belirler. Propp, bu rolleri belirlerken çok sayıdaki işlevin mantık çerçevesinde alansal olarak kümелendiğini ifade ederken bu alanlarda işlevleri yerine getiren yapılardan bahseder. Propp, bu rolleri işlevler içerisine simgeleri ile; 1. Saldırganın (ya da kötü kişinin) eylem alanı (A, H, Pr), 2. Bağışçının (ya da sağlayıcının) eylem alanları (D, F), 3. Yardımcının eylem alanı (G, K, Rs, N, T), 4. Prenses'in (aranılan kişinin) ve Babası'nın eylem alanı (M, J, Ex, Q, W), 4. Gönderenin eylem alanı (B), 6. Kahramanın eylem alanı (C↑, E, W) ve 7. Düzmece Kahramanın eylem alanı (C↑, olumsuz E, L) şeklinde yerleştirir (Propp, 1985). Bu yapı aşağıda şu şekilde tablolştırılmıştır;

Tablo 2

V. Propp'un Masalın Biçimbilimi Eserinde Yer Alan Eylem Alanları ve İşlevleri (1985)

Eylem Alanı	İşlevler
1.Saldırganın (ya da kötü kişinin) eylem alanı	A, H, Pr
2.Bağışçının (ya da sağlayıcının) eylem alanı	D, F
3.Yardımcı eylem alanı	G, K, Rs, N, T
4. Prenses'in (aranılan kişinin) ve Babası'nın eylem alanı	M, J, Ex, Q, W
5. Gönderenin eylem alanı	B
6. Kahramanın eylem alanı	C↑, E, W
7. Düzmece Kahramanın eylem alanı	C↑, olumsuz E, L

Tablo 2 incelendiğinde, roller ve işlevler arasında bir bağ olduğu görülmektedir. Benzer rollerde işlevler de benzerlik var iken iki rolde benzer işlevler görülmektedir. 'Düzmece kahraman' rolünde -C↑, olumsuz E, L işlevleri yer alırken 'kahraman' rolünde - C↑, E, W- yer almaktadır. 'E' işlevi 'düzmece kahraman' rolünde olumsuz olarak tanımlanmaktadır. Anlatıların büyük kısmında birçok rol kahramana göre şekillenmektedir. Örneğin öyküdeki kahramanın karşısında yer alan karakter anti- kahraman ya da bu yapıda yer aldığı şekliyle 'saldırgan' ya da 'düzmece kahraman' olarak adlandırılabilir. Bu bağlamda Joseph Campbell (2021), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* eserinde, kahramanın ayrılma, erginlenme ve dönüş aşamalarından geçtiğini ve bu aşamalardan geçtiğini belirtmektedir. Bu aşamalarda, kahramanın karşısına sınavlar çıkmaktadır. Bu sınavlar da düşman ve müttefikler belli olmakta ve öyküde yer alan karakterler yine kahramanın bakış açısından tanımlanmaktadır.

Vladimir Propp, halk masalları üzerinden yaptığı bu çalışmalarla, masalların ortak noktalarını ele almaktadır. Bu çalışmalarda masal karakterleri için işlevlerle birlikte yapılandırılan 7 rol belirlemektedir. Bu roller ve işlevler incelendiğinde birbirleri ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Masallarda kişiler ve çevre unsurları değişken iken Propp, yaklaşımını masalda yer alan asli ve sabit

unsurlar ile yapılandırmaktadır (Çobanoğlu, 2005). Propp, karakterlerin kendilerinden ziyade işlevleri üzerine yaklaşımını kurgulamaktadır. Chatman (2009, s. 103), “Buna göre yaş, cinsiyet, yaşamla ilgili kaygılar, konum gibi görünüşteki farklılıklar salt farklılık olarak tanımlanırlar. Önemli olan tek şey işlevin benzerliğidir” şeklinde özetlemektedir. Chatman’ın üzerinde durduğu işlevlerin benzerliği, toplumların birbirleriyle olan etkileşimi ile açıklanabilir.

Propp’un masallar ilgili yaptığı çalışması olan *Masalın Biçimbilim* eserinde kullandığı sistematik sadece masal alanında yapılan çalışmalarda değil sinema ile ilgili çalışmalarda da kullanılmaktadır. Çobanoğlu (2005), *Masalın Biçimbilimi* eserinin 1958 yılında İngilizceye çevrilmesinden sonra, bu eserde yer alan yöntemin halkbilim dışında antropoloji, dilbilim ve edebiyat alanlarında da kabul edildiğini ve genel olarak sosyal ve beşerî bilimler alanlarında yapısalcı anlayışın yaygınlaşmasında etkili olduğunu ifade etmektedir. Propp’un eseri, bu alanlar dışında günümüzde sinema filmlerinin çözümlemelerinde de kullanılmaktadır. Çalışmada da ele alınan *Tahir ile Zühre* filmi bu eserde yer alınan yaklaşım bağlamında karakterlerden ziyade onların öykü içerisinde yerine getirdikleri işlevler üzerinden incelenmiştir.

Propp’un *Masalın Biçimbilimi* eserinde yer alan yaklaşımı, halk hikâye anlatılarının yapısal çözümlemesinde kuramsal bir zemin oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Propp’un yaklaşımı temel alınarak Lütfi Ö. Akad’ın yönetmenliğini yaptığı 1952 yapımı *Tahir ile Zühre* filmi değerlendirilmiştir. Propp’un yaklaşımında yer alan 31 işlev ve 7 rol üzerinden ele alınan *Tahir ile Zühre* hikayesi geleneksel bir halk hikayesi olmasıyla bu işlevlerin büyük kısmını sağlamaktadır. Bunun yanında bu hikâyenin görsel-işitsel bir sanat olan sinemaya aktarılması ile birlikte de Propp’un yaklaşımının içerisinde yer alan öğeleri bu filmde de bulmanın mümkün olduğu görülmektedir.

2.1. Araştırma Etiği

Bu araştırma, etik kurul onayı gerektirmeyen bir çalışma olup, yayın etik kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Araştırma sürecinde kullanılan tüm kaynaklar, bilimsel yöntemlere dayalı olarak elde edilmiştir. Bu kaynaklar, metin içerisinde ve kaynakçada doğru ve eksiksiz bir şekilde belirtilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Tahir ile Zühre Filminin V. Propp’un *Masalın Biçimbilim* Eserindeki İşlevlere Göre Çözümlemesi

Vladimir Propp (1985), olağanüstü masalın tüm öğelerinin yer aldığı bir dizelgeyi sunarken bu dizelgenin her masalın içeriğini tüketmediğini ve bunların çoğunun bu dizelgede tümüyle yer aldığını belirtmektedir. Propp, işlevlerin her birini bazı semboller ile tanımlarken aynı işlevin içerisinde yer alan alt işlevleri de o sembolün türevleri ile sunmaktadır. Örneğin 1. işlev (β) simgesi işle tanımlanırken, (β^1), (β^2) simgeleri o işlev içerisindeki bağıntılı eylemi göstermektedir. Bu yaklaşımdaki eylemleri yerine getiren 7 rol vardır. Çalışmada, masalın 31 işlevi, *Tahir ile Zühre* (1952) filminde şu şekilde incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken, önce filmdeki olaylar sonrasında ise Propp’un belirlediği işlevler yer almaktadır.

1. Aileden biri uzaklaşır (tanımı: Uzaklaşma, Simgesi β)

Tahir ile Zühre filminin ana kahramanı olan Tahir üzerinden ilerleyen hikâyede, vezir olan Tahir’in babasının vefatı, hükümdarın yanlış insanlara güvenmesi ve Tahir’in babasına verdiği söz, çatışmaları ortaya çıkaran olaylar zincirinin ilk halkasını oluşturmaktadır. V. Propp (1985), aileden birinin uzaklaşmasını üç şekilde tanımlamaktadır. Bunlar; yetişkin birinin savaş, çalışma (β^1), ailenin ölümü (β^2) ya da genç birinin gitmesi (β^3)’dir. Bu filmde, Tahir’in babasının vefat etmesi (β^2), Propp’un aileden birinin uzaklaşması işlevinin içerisine yerleştirilebilir.

2. Kahraman bir yasakla karşılaşır (tanımı: Yasaklama, simgesi γ)

Tahir ve Zühre'nin birbirlerine âşık olmalarına rağmen Tahir, Zühre'ye – şımarık küçük kardeşim- diye hitap etmektedir. Çünkü Zühre gerek babasının hükümdar olması gerekse de birlikte büyümelerinden dolayı Tahir için yasak bir konumdur (γ). Tahir bu ifadesi ile yasak unsuruna vurgu yapmaktadır. Propp (1985), bu işlevde, masalda genel olarak önce uzaklaşma sonrasında ise yasaklamadan bahsederken gerçekte olayların zıt yönde olduğunu ve yasaklamanın uzaklaşma ile bağlantısı olamadan da kurulabileceğini ifade etmektedir .

3.Yasak çiğnenir (tanımı: Yasağı çiğneme, simgesi δ)

Tahir ile Zühre film öyküsünde, başlangıçta kardeş gibi büyüyen iki genç insanın âşık olması ile bir yasağı çiğnedikleri görülmektedir (δ). Bu yasağın çiğnenmesinde ilk adım Zühre'den gelse de Tahir de bu duruma kısa sürede adapte olarak beraber bu yasağı birlikte çiğnemektedirler. Bu esnada da öyküdeki kötü kişi yani 'saldırgan' kendini belli eden Bekir'dir. Bekir, Zühre ile evlenmek istemektedir ve bu yüzden Tahir'i bir tehdit olarak görmektedir. Bu kısımda bir önceki işlevde yer alan yasağın çiğnenmesinin (Tahir ile Zühre'nin âşık olması) yanında, bu yaklaşımda önemli yer tutan 'saldırgan' da öyküde kendine yer edinmeye başlamaktadır. Propp (1985), masalın bu aşamasında ortaya çıkan 'saldırganın' yani kötü kişinin rolünü mutlu ailelerinin huzurunu kaçırmak, mutsuzluk sağlamak, kötülük yapmak ve zarar vermek olduğunu belirtmektedir.

4.Saldırgan bilgi edinmeye çalışır (tanımı: Bilgi toplama, simgesi ϵ)

Öyküde kötülük yapan, kahramanın düşmanı olarak konumlandırılan saldırgan, *Tahir ile Zühre* filminde Bekir karakteridir. Bu öyküde Bekir ve adamı, Tahir'in Zühre ile buluşmaları vb şeyleri araştırmaktadırlar. Saldırgan, kahraman hakkında bilgi edinerek onun zaaflarını öğrenmeye çalışmaktadır (ϵ). Bazen bu eylemi kendisi gerçekleştirirken bazen de bir başkasına da yaptırabilir.

Tahir ile Zühre filminin öyküsünde 4. işlevden sonra 8. işleve geçildiği görülmektedir. 4. ve 8. işlev arasında bulunmayan işlevler şunlardır; 5. Saldırgan kurbanıyla ilgili bilgi toplar (tanımı: Bilgi Toplama, Simgesi: ζ), 6. Saldırgan, kurbanını ya da servetini ele geçirmek için, onu aldatmayı dener (tanımı: Aldatma, simgesi η), 7. Kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur (tanımı: Suça katılma, simgesi θ) (Propp, 1985). Bu işlevlerin bulunmayışının nedeni, filmin ana kahramanı olan Tahir ile Zühre'nin Bekir ile arkadaşlık ya da benzeri bir bağlarının olmamasıdır. Bir diğer neden ise öykünün iki karakter üzerindeki aşk temasına yoğunlaşmasıdır. Bu yüzden olay örgüsü bu aşk ilişkisi üzerinden ilerlemektedir.

8. Saldırgan aileden birine zarar verir (tanımı: Kötülük, simgesi A)

Tahir ile Zühre filminde saldırgan olan Bekir, hükümdarın Tahir ile Zühre'nin evlenmesine sıcak baktığını öğrendiğinde, bu durumu hazmedemez. Bu yüzden hükümdarın Tahir'e karşı düşman olması için Zühre'nin annesi ile birlikte hareket ederek ona bir iksir verirler. Bu iksir, hükümdarın akıl sağlığının bozulmasına neden olmaktadır. Böyle Propp'un bu işlevde ele aldığı 'saldırgan, kişilerin bedenlerine zarar verir (A6)' kötülük biçimi filmde yer almaktadır. Propp, bu işlevin önemli olduğunun altını çizerek masala devingenlik sağladığını ve ilk 7 işlevi masalın hazırlayıcı bölüm olarak kabul edilebileceğini, olay örgüsünün kötülük aşamasında düğümlendiğini belirtmektedir. Propp, bu aşamada kötülüğün büründüğü 19 biçim ortaya koymaktadır. Bu biçimler, saldırganın birini kaçırması, bir şey çalması, zarar vermesi, bir kişiyi ya da nesneyi büyülemesi, birini hapsedmesi ya da öldürmesi gibi kötülükleri kapsamaktadır. Propp (1985), bu kötülükleri A harfi ile başlayıp yanına rakamlar ekleyerek simgelerle ortaya koymaktadır.

8.a. Aileden birinin bir eksiği vardır, aileden biri bir şeyi elde etmek ister (tanımı: eksiklik, simgesi a)

Zühre'nin annesi, kızının Tahir ile değil hükümdar sarayından gelen Bekir ile evlenmesini istemektedir. Çünkü Zühre'nin annesi, böylece hanedanın bekasının devamının sağlanacağına inanmaktadır (a6). Burada Tahir'in hanedan üyesi olmaması değişik bir biçimde eksiklik olarak sunulmaktadır. Tahir'in bu eksikliği üzerinde durularak Zühre'nin annesinin elde etmek istediği unsurun (hanedanın bekasını devamı) altı çizilmektedir. Propp (1985), eksikliğin bazı öykülerde güçlü bir biçimde tasvir edildiğini belirterek 6 eksiklikten bahseder. Bunlar eksikliklerden 5'i arama, eksiklikler ya da yokluklar üzerine şekillenirken 6.sı ise başka değişik biçimler (a6) (1985) olarak tanımlanmaktadır.

9. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır, bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gider (tanımı: Aracılık, geçiş anı, simgesi, B)

Tahir ile Zühre filminin öyküsünde, Tahir arayıcı kahramandır. Tahir ile Zühre arasındaki ilişkiyi öğrenen ve büyülü iksirle Tahir'e düşman olan hükümdar, Tahir'i zindana atar ve dervişin yardımıyla Tahir zindandan kurtulmaktadır. Bu durum 'kovulan kahraman evinden uzaklara götürülür (B5)' şekli ile verilmektedir. Propp (1985), bu işlevde kahramanın ortaya çıktığını belirtmektedir. Kahraman, öyküde arayıcı kahraman veya kurban- kahraman olarak görülmektedir. Ayrıca bu işlevi kahramanın yardıma çağırılması, yola çıkması, evinden gitmesi, uzaklara götürülmesi (B5) ve ölüme mahkûm edilmiş iken serbest kalması (B6) gibi unsurlar karşılamaktadır .

10. Arayıcı- kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir (tanımı: Karşıt eylemin başlangıcı, simgesi C).

Tahir ile Zühre filminde, Tahir, ülke için çok önemli olan sihirli topu çalmakla suçlanıp zindana atılmaktadır. Tahir, hem Zühre'den ayrı kalmış hem de hırsızlıkla ve ihanetle suçlanmaktadır. Zindana atıldıktan sonra Tahir suçlamaların haksızlığını ispat etmek için zindandan dervişin yardımıyla kaçmaktadır (C). Film öyküsü içerisinde, 'arayıcı- kahraman', bir önceki işlev olan 9. işlevde Tahir karakteri olarak tanımlanmaktadır. Propp (1985), bu işlevde arayıştan önce bir kararın alınması gerektiğini ve kahramanın bu arayış için yola çıktığı masalların olduğunu ifade etmektedir.

11. Kahraman evinden ayrılır (tanımı: Gidiş, simgesi ↑)

Tahir ile Zühre hikâyesinde arayıcı - kahraman; Tahir'dir ve bu işlevde Tahir, dervişin kendisine verdiği sihirli tüy sayesinde zindandan kaçarak Zühre'nin bulunduğu yere gitmektedir (↑). Kahramanın burada evden ayrılması 10. işlevdeki ayrılmadan daha farklı olarak gelişmektedir. Propp (1985), arayıcı- kahramanın gitmesi ile kurban- kahramanın gitmesinin farklı olduğunu belirtmektedir. Çünkü ilkinin gidişinin amacı, arayış iken ikincisi araştırma amacı gütmekten yola çıkıp serüvenler yaşamaktır.

Bu madde, *Tahir ile Zühre* filminde 12. ve 14. işlevlerinden sonra gerçekleşmektedir.

12. Kahraman büyülü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, bir sorgulama, bir saldırı, vb. ile karşılaşır. (tanımı: Bağışçının ilk işlevi, simgesi D)

Tahir, zindanda kurtulmak için dua ettikten hemen sonra derviş belirlemektedir. Filmin başından beri öyküde kilit bir noktada yer alan derviş, öyküdeki kırılma noktalarında ortaya çıkmakta ve kahramanlara yardım etmektedir. Bu noktada kahramanın kendi kişisel tarihinde bu karakter 'bağışçı' rolüne bürünmektedir. Bu işlev için Propp (1985), 10 sorgu ve sorgulamadan bahseder. Bu sorgularda, kahraman bir sınavdan geçirilebilir, yardım istenebilir. Propp'un yaklaşımında, kahramanın işlevleri yerine getirebilmesi için gerekli olan yardımı sağlayan 'bağışçı' bu filmde derviştir. Propp, 'bağışçı' nın eylem alanını açıklarken, büyülü nesne üzerinde durarak büyülü nesnenin kahramana aktarılmasından (D) bahseder (1985).

Çalışmada incelenen *Tahir ile Zühre* filminde 13.ışlev olan kahraman ilerde kendisine bağlıta bulunacak kişinin eylemlerine tepki gösterir (tanımı: Kahramanın tepkisi, simgesi E) yer almamaktadır.

14. Büyülü nesne kahramana verilir (tanımı: Büyülü nesnenin alınması, simgesi F)

Tahir ile Zühre film öyküsündeki büyülü nesne, dervişin Tahir'e verdiği ve onun zindandan kaçmasına yardımcı olan büyülü tüydür. Tahir, bu büyülü tüy sayesinde zincirlerinden kurtulup zindandan kaçmaktadır. Burada 'bağışçı'nın eylem alanı olan büyülü nesnenin kahramana verilmesi (F)'dir (Propp, 1985). V. Propp (1985), bu işlevde yer alan büyülü nesneleri, hayvan içinden büyülü yardımcıları barındıran çakmak, at, yüzük vb. nesneler, gürz, kılıç, bilye gibi büyülü nesneler ya da hayvan kılığına girme gücü ya da yeteneği gibi nitelikler olarak sıralamaktadır.

Bu öyküde, hem 11. ve 12. işlevler kendi aralarında hem de 14. işlevle yer değiştirmektedir. Propp (1985, s. 29), "işlevlerin dizilişi her zaman aynıdır" ifadesini kullansa da Yaylagül ve Soygüder-Baturlar bu durumu "Propp'un da kabul ettiği gibi yapay olan masallarda işlevlerin sırası değişebilir" (2019) şeklinde ifade etmektedirler. Masal uyarlaması filmlerde bile masalın anlatı yapısı birebir kullanılmayabilir. İki türün temelde anlatı yapılarında farklılıklar vardır. Bu bağlamda işlevlerin yer değiştirmesi olası bir durum olarak ortaya çıkabilir.

15. Kahraman, aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da götürülür (tanımı: İki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk, simgesi G).

Tahir ile Zühre filminde, Tahir, uzak bir saraya hapsedilen Zühre'ye ulaşmak için bir nehirdeki kayıkla onun bulunduğu yere ulaşmaktadır (G2). Bu işlevde kahraman hedefine ulaşması için kendisine genellikle rehberlik yapılmaktadır. Propp (1985), bu işlevin yerine gelmesi için kendine özgü yolculuk biçimleri olduğunu belirtmektedir. Bu yolculukla kahramanın uçuşması, suda yolculuk yapması yanında ona yol gösterilmesini de içermektedir

16. Kahraman ve saldırgan, bir çatışmada karşı karşıya gelir (tanımı: Çatışma, simgesi H)

Bu film öyküsünde, çatışma 'saldırgan' rolündeki Bekir ile Tahir arasında gerçekleşmektedir. Bekir, Tahir'in zindandan kaçıp Zühre ile buluştuğunu ve sihirli topun sergileneceğini aynı anda öğrenmektedir. Bekir arkadaşıyla bir plan yaparak sihirli topu çalarak suçu Tahir'in üzerine atar ve onun tekrar zindana girmesini sağlarlar. Böylece Bekir, Zühre için savaşırken Tahir'i savaşın dışında bırakmaktadır. Bu bağlamda, bu işlevde Tahir ve Bekir, Zühre için yarışmış olurlar (H2). Propp (1985), bu işlevde yer alan çatışmanın, kahramanın çatışmanın sonunda arayışında ona yardım edecek nesneyi elde etmesinin 'D' ögesi ile ilgili iken kahramanın zaferden sonra aradığı nesneyi bulmasının ise H ögesi ile bağlantılı olacağını ifade etmektedir. Bu işlev, kahramanın düşmanla dövüşmesi, yarışması (H2), kâğıt oynaması şekillerinde yerine getirilebilir.

17. Kahraman özel bir işaret edinir (tanımı: Özel işaret, simgesi I)

Tahir, sihirli topu çaldığı gerekçesi ile hükümdar tarafından tekrar zindana atılır ve Bekir ona işkence yapar. Bu işkencede Tahir'in vücudunda kamçı izleri olur. Propp (1985), bu işlevde yer alan özel işareti 3 şekilde açıklar. Bunlar; 1. Kahramanın bedeninde bir işaret oluşur (I1), 2. Kahraman bir yüzük ya da bir mendil edinir (I2) ve 3. başka işaret biçimleri (I3). Bu filmde kahramanın edindiği özel işaret (I1) simgesi ile tanımlanabilir.

18. Saldırgan yenik düşer (tanımı: Zafer, simgesi J)

Tahir ile Zühre filminde bu işlevdeki zafer türlerinden hiçbirisi açık olarak bulunmamakla birlikte, Zühre ile evlenmek isteyen ve bu uğurda her kötülüğü yapan 'saldırgan' Bekir'in Zühre ile evlenme isteği hükümdar tarafından onaylanmaz. Hükümdar, kızı için uygun adayın kim olacağına çetin bir deneme sonucunda karar vermek istemektedir. Bu yüzden Bekir amacına tamamen ulaşamaz. Bu durum

zaman kazandırdığı için kahraman için bir zafer sayılabilir. Hükümdarın bu kararı ise Propp'un belirttiği 6 zaferden, saldırganın püskürtülmesi (J6) ile açıklanabilir. Propp (1985), bu işlevde, saldırganın yenik düşmesi, püskürtülmesi (J6) ve öldürülmesi şeklinde 6 zafer türünden bahsedilmektedir.

19. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır (tanımı: Giderme, simgesi K)

Bu filmde, karakter arayıcı- kahraman rolünde olan Tahir'dir. Bu yüzden kötülüğün giderilmesi ya da eksikliğin giderilmesi eylemleri yine Tahir üzerinden ilerlemektedir. Sihirli topu çalmakla suçlanan Tahir hakkında hükümdar tarafından idam hükmü verilmektedir. Bu hükmü veren hükümdar, danışmanlarından birinin Tahir'in babasının krallık için yaptıklarını hatırlatmasıyla bu hükmünden vazgeçer ve onun suya atılmasına karar vermektedir. Propp (1985), bu işlevin olay örgüsünün düğümlendiği yerde kötülük veya eksiklik konularında ikili bir bütünlük oluştuğunu belirtmektedir. Bu öyküdeki ikilik, hükümdarın iksirin etkisiyle düşman olarak gördüğü Tahir'in, danışmanının uyarısı ile idamını durdurmasıdır. Ayrıca Propp, bu işlevde 11 durumda kötülüğün giderildiğini ya da eksikliğin karşılandığını ifade etmektedir (1985). Bu maddelerden film içerisinde yer alan madde, büyülenen kişi olan hükümdarın, Tahir'in idamından vazgeçmesi (K8) simgesi ile nitelendirilebilir.

20. Kahraman geri döner (tanımı: Geri dönüş, simgesi ↓)

Tahir ile Zühre filminde, Tahir arkadaşlarının yardımıyla hükümdarın, Zühre'nin evleneceği adayı belirleyeceği yarışmaya katılmak için ülkesine geri dönmektedir (↓). Propp (1985), geri dönüşün varış eylemi ile aynı şekilde olduğunu belirtmektedir. Bu geri dönüş, kahramanın evine dönüşünü içermektedir. Özçalışkan (1996), masallarda geri dönüşün bir varışı gösterdiğini ve kahramanın masalın ilk başındaki mekâna geri götürüldüğünü ifade etmektedir.

Bu işlev, filmde 22. işlevden sonra gelmektedir. Tahir, önce kendisine yardım eden arkadaşlar edinir ve sonra yarışmaya katılmak için ülkesine geri dönmektedir.

Çalışmada incelenen *Tahir ile Zühre* filminde 21. işlev bulunmamaktadır. Bu işlev, kahraman izlenir (tanımı: İzleme, Simgesi Pr) işlevidir.

22. Kahramanın yardımına koşulur (tanımı: Yardım, simgesi Rs)

Filmde, Tahir, hükümdar tarafından suya bırakılması emredildikten sonra nehirde bir kayıkta kalan Tahir, iki adam tarafından kurtarılmaktadır. Bu iki adam, aslında hükümdarın Zühre'yi evlendirmek için duyurduğu yarışmaya katılmak için yola çıkmışlardır. Tahir'in hikâyesini öğrenen adamlar, yarışmaya katılmaktan vazgeçip ona yardım etmeye karar verirler (Rs9). Propp (1985), kahramanın yardım görmesi ile ilgili 10 tür yardımdan bahsetmektedir. Bu işlevde, kahramanın gökyüzüne götürülmesi (Rs1), farklı nesnelere dönüşmesi, saklanması, öldürüleceği sırada yardımına koşulması gibi (Rs9) yardımlar söz konusudur.

23. Kahraman kimliğini gizleyerek kendi ülkesine ya da bir başka ülkeye varır (tanımı: Kimliğini gizleyerek gelme, simgesi O)

Tahir ile Zühre filmindeki kahraman olan Tahir, hükümdarın Zühre ile evlenecek kişiyi yarışma ile belirleyeceğini öğrenince arkadaşları ile birlikte hükümdarın yanına gitmektedir. Tahir tanınmamak için yüzünü bir peçe ile gizlemektedir (O). Bu yarışma; ok atma, ateş çemberinden atla geçmek ve son olarak sihirli topu bulmak şeklinde 3 aşamadan oluşmaktadır. Tahir, ilk iki aşamayı başarılı bir şekilde tamamlamaktadır. V. Propp (1985), bu işlevde, kahramanın evine dönüp bir zanaatçının yanında çırak olması ya da yabancı bir ülkenin kralın yanında seyis, aşçı gibi ilerde çalışması olarak iki olasılıktan bahsetmektedir.

Tahir ile Zühre (1952) filminde 24. İşlev olan, düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer (tanımı: Asılsız savlar, simgesi L) işlevi bulunmamaktadır.

25. Kahramana güç bir iş önerilir (tanımı: Güç iş, simgesi M)

Tahir ile Zühre filminde, Tahir, yarışmanın son aşamasında ülkesi için çok önemli olan sihirli topu bulma görevini yerine getirmek zorundadır. Tahir, bu hedef için arkadaşlarından ve dervişten yardım alarak Bekir'in sakladığı sihirli topun yerini bulur. Kahramana önerilen güç iş Propp'un - cesaret sınaması ve - bir şeyi getirme- şekillerinde bu filmde görülmektedir (M). Propp, masalın en önemli öğelerinden olan güç işin, bu işlevde yer aldığını, ama genel olarak kendisi üretilen işleri ele alındığı belirtmektedir. Propp (1985), diğer işlevlerin alt başlıklarını simgeleştirirken bu işlevde her birinin özel simgelerle belirtilmesi gerektiğinin altını çizse de ayrıntılara girmeden bütün durumları yaklaşık bir biçimde kümelendirmektedir. Bu durumlar; yeme ve içme sınaması, ateş sınaması, bilmece, vb. sınaması, seçme sınaması, bulunamayacak biçimde saklanmak, prensesi penceresindeyken öpmek, giriş kapısının üstünden atlamak, güç, ustalık, cesaret sınaması, sabır sınaması, bir şeyi getirme ya da üretme zorunluğu, üretme sınamasıdır.

26. Güç iş yerine getirilir (tanımı: Güç işi yerine getirme, simgesi N)

Tahir ile Zühre filminde, Tahir arkadaşlarının yardımıyla Bekir tarafından çölde bir kuleye saklanan sihirli topu bularak hükümdarın düzenlediği yarışmanın son aşamasını da yerine getirmektedir (N). Bu aşama, diğer aşamalardan daha zorludur. Bu bağlamda Propp'un bu işlev için bahsettiği önceden yerine getirme gerçekleşmemiştir. Propp (1985), güç işlerin sınama şeklinde olabileceğini bazı güç işlerin ya verilmeden önce ya da bu işleri verenlerin onlar istemeden gerçekleştirilebileceğini ve önceden yerine getirmenin (N) simgesiyle belirtilebileceğini ifade etmektedir.

27. Kahraman tanınır (tanımı: Tanıma, simgesi, Q)

Arkadaşlarıyla sihirli topu bulmak için çöldeki kuleye Bekir ve arkadaşlarıyla savaşarak ulaşan ve sihirli topu ele geçiren Tahir'in yüzünü Bekir'in adamları görmektedir. Böylece gizlenen kahramanın kimliği ortaya çıkmaktadır (Q). Propp (1985), güç işi yerine getiren kimliğini gizleyen kahramanın genellikle bu aşamada tanındığını belirtmektedir (1985).

28. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar (tanımı: Ortaya çıkarma, simgesi Ex)

Tahir ile Zühre filminde, sihirli topu bulan Tahir ile çarpışan Bekir'in sihirli topu çaldığı ve sakladığı ortaya çıkmaktadır. Böylece öyküdeki kötülüğün sebebi olan 'saldırgan' yani Bekir'in gerçek kimliği belli olmaktadır (Ex). Propp (1985), bu işlevin bir önceki işleve bağlı olduğunu bazen yerine getirilmesi beklenen güç iş karşısında saldırganın başarısızlığa uğraması şeklinde ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir.

29. Kahraman yeni bir görünüm kazanır (tanımı: Biçim değiştirme, simgesi T)

Tahir, sihirli topu bulduktan sonra hükümdarın sarayına gelerek sihirli topu hükümdara teslim etmekte ve bu arada yüzünü açarak kendisini göstermektedir. Propp'un bu işlevde yer alan maddelerden 4. madde de bir görünüm değişimi olmasa da aldatmaya dayalı bir dönüşümden bahsetmektedir. Bu filmde, Tahir'in başarısı (T4) şeklinde simgelenmektedir. Propp (1985), bu işlevin şu 4 şekilde yerine getirilebileceğini belirtmektedir. Bunlar; 1. Kahraman doğrudan, doğruya yardımcısının büyülu eylemiyle yeni bir görünüm kazanır (T1), 2. Kahraman şahane bir saray yapar (T2), 3. Kahraman yeni giysiler giyer (T3) ve 4. Usa yatkın ve gülmeceli biçimler (T4)'dir.

30. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır (tanımı: Cezalandırma, simgesi U)

Tahir ile Zühre filminde, sihirli topu bulan Tahir, saraya gelerek Bekir'in yaptıklarını ve ihanetini hükümdara ve yanındakilere anlatır. Bu esnada saraya gelen Bekir, Tahir'i yaralasa da dövüşürler. Bu dövüş sonunda Tahir, Bekir'i öldürür. Böylece filmdeki saldırgan cezalandırılmış olur (U). Propp

(1985), düzmece kahramanın ya da saldırganın yok edilmesi, intihar etmesi ya da bağışlanarak kurtulabileceğini ya da karşı durumda saldırganın dövüş gibi bir eylem sonunda ölebileceğini ifade etmektedir.

31. Kahraman evlenir ve tahta çıkar (tanımı: Evlenme, simgesi Woo)

Filmin öyküsünde, Zühre, Tahir'in öldüğünü düşünerek büyücü kadından aldığı zehri içerek intihar etmektedir. Hükümdar, bu iki aşğın onların ölümde birleştiklerini söyleyerek isimlerinin ebedi olacağına dikkat çekmektedir. Bu işlev, evlilik yoluyla bir birleşmeye işaret ederken hükümdarın sözleri de bir birleşmeye işaret etmektedir. Bu yüzden bu işlevin de filmde yer aldığı söylenebilir. Bu işleve filmde rastlanılmamaktadır. Çünkü filmde, mutlu sonlu masallardan farklı olarak evlilik değil ölüm vardır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Halk hikâyeleri, bir toplumun kültürel yapı, gelenekler, tarihsel vb. unsurları gelecek nesillere aktarmada önemli yere sahip eserlerdir. Halk hikâyelerinin farklı kültürlerde şekillenmesi bu eserlerin farklı konulara değinmesine neden olmaktadır. Bu farklılıklara rağmen genel olarak hikâyelerin işlenişleri bakımından benzerlikleri bulunmaktadır. Vladimir Propp, *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde halk hikâyelerinin benzerliklerini belirlemiş ve bunları 31 işlev ve 7 rol altında toplamıştır. Propp, bu işlevlerle masal yapılarının işlev sıralarının aynı olacağını belirtirken bir masal yapısında tüm işlevlerin bulunamayacağını ifade etmektedir. Çalışmada incelenen *Tahir ile Zühre* (1952) filmi, Tahir ile Zühre'nin aşkının ana tema olarak ele alındığı kahramanlarının birbirine kavuşabilmek için yaptıkları fedakârlıkların anlatıldığı ve sonunda iki aşğın ölümü ile biten bir halk hikâyesidir. Bu hikâye, Türk sinemasında 2 kez filme alınmıştır. Çalışmada, Lütfi Ö. Akad'ın 1952 yılında yönettiği *Tahir ile Zühre* filmi, V. Propp'un *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde yer alan 31 işlev bağlamında incelenmiştir. V. Propp'un yaklaşımı, her ne kadar yazınsal türler üzerinden şekillense de bu yazınsal türlerden sinemaya uyarlanan yapılar nasıl yansıdığı bu uyarlama film örnek alınarak tespit edilmek istenmektedir. *Tahir ile Zühre* hikâyesi, Akad tarafından uyarlanan aynı adlı filmde öykünün temel dayanaklarını sunarken, sinemaya özgü bir anlatı sunmaktadır. *Tahir ile Zühre* halk hikâyesi ve bu hikâyeden uyarlanan film üzerine bir çalışma yapan Ceylan (2023), metinler arası ilişki üzerinde durarak yeniden yazım bağlamında farklı türler arasında yapının nasıl ve hangi düzeyde olduğu irdelemektedir. Ceylan çalışmasında, Tahir ile Zühre hikâyesinin tiyatro ve sinemaya uyarlanması üzerinde durmaktadır. Bu çalışmada da farklı metin türlerindeki geçişlerin sağlanabileceği fakat uyarlanmış metnin kendi özelliğine göre bir dönüşümün kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

Propp'un masallardaki işlevlerin dizilişinin aynı olduğunu (Propp, 1985) belirtirken, filmdeki sıralamada farklılıklar görülmektedir. Sinema filmlerinin kendine özgü yapısından dolayı bu farklılık ortaya çıkmaktadır. Propp, *Masalın Biçimbilimi* eserinde işlevlerin yer değiştirmediklerinin üzerinde dursa da bu çalışmada yer değiştirdiği benzer bir durumun Süreyya Duru'nun *Keloğlan* filmiyle çözümleyen Yaylagül ve Soygüder-Baturlar çalışmasında da görülmektedir. Propp, *Masalın Biçimbilimi* eserinde masalın temel işlevlerinin belirli bir sırada ilerlediği ve değişmeyeceğini belirtse de masallardan uyarlanan filmlerde orijinal unsurların farklı şekillerde kullanılmasından dolayı işlevler yer değiştirebilmektedir. Yaylagül ve Soygüder-Baturlar'ın Süreyya Duru'nun *Keloğlan* filmi ile ilgili yaptıkları ve Propp'un yapısalcı analiz metodunu kullandıkları çalışmada, işlevlerin yer değiştirmesinin "Çözömlenen film bir masalın senaryolaştırılmış halidir" (2019) sonucuna ulaşmışlardır. Benzer bir şekilde, Bars, *Battal Gazi Destanı* filmiyle aynı yöntemle analiz ettiği çalışmasında da, bu filmde Propp'un masal işlevlerinin sırasının değiştiğini (2014) belirtmektedir. Bu bağlamda, yapılan bu çalışma alanyazınında yer alan diğer çalışmalarda da benzer bir sonuca varıldığı görülmektedir.

Propp, yaklaşımında 7 rol belirler. Bu roller ve işlevler birbirini tamamlar şekilde şekillendirilir. Bu roller; saldırgan, başışçı, yardımcı, prenses, gönderen, kahraman ve düzmece kahramandır. Bu roller, eylem alanları ile tanımlanırken işlevlerin yerine getirilmesi için önemli bir yere sahiptirler. *Tahir ile Zühre* filminde, kahraman (Tahir), prenses (Zühre), başışçı (Derviş), yardımcı (sihirli tüy) rollerinin yanında saldırgan ve düzmece kahraman (Bekir) aynı kişi olarak sunulmaktadır. Ayrıca bu filmde kahramanı önemli bir işe yönlendiren gönderen rolü, açık bir şekilde tespit edilmemektedir. Buna göre, çalışmada incelenen uyarlama bir film olan *Tahir ile Zühre* (1952) filminde 6 rol ve 26 işlev bulunmaktadır. *Tahir ile Zühre* filminde yer alan eylem alanları ve işlevlerin simgeleri şu şekilde tablolaştırılmıştır;

Tablo 3

Tahir ile Zühre filminde yer alan eylem alanları ve işlevleri

Eylem Alanı	İşlevler
1.Saldırganın (ya da kötü kişinin) eylem alanı	A, H, Pr
2.Bağışçının (ya da sağlayıcının) eylem alanı	D, F
3.Yardımcı eylem alanı	G, K, Rs, N, T
4. Prenses'in (aranılan kişinin) ve Babası'nın eylem alanı	M, J, Ex, Q, W
5. Gönderenin eylem alanı (<i>Tahir ile Zühre</i> filminde yer almamaktadır)	B
6. Kahramanın eylem alanı	C↑, E, W
7. Düzmece Kahramanın eylem alanı	C↑, olumsuz E, L

Bu filmde, 26 işlev içinde bazı işlevlerin sıralarının değiştiği tespit edilmiştir. Bu işlevler, Propp'un işlevler için belirlediği simgelerle şu şekilde; β^2 , γ , δ , ϵ , A6, a6, B5, C, $\uparrow$, D, F, G2, H2, I1, J6, K8, $\downarrow$, Rs9, O, M, N, Q, Ex, T4, U, Woo verilebilir. *Tahir ile Zühre* filminde, Propp'un *Masalın Biçimbilimi* adlı eserindeki 31 işlevden 5 tanesi yer almamaktadır. Yer almayan işlevlerin simgeleri şunlardır; ξ , D, θ , E, Pr, L. İşlevleridir. *Tahir ile Zühre* filminde tespit edilen işlevlerin bir kısmı filmin içinde sıralı olarak yer almamaktadır. Bu filmde, hem 11. ve 12. işlevler kendi aralarında hem de 14. işlevle yer değiştirirken 20. işlev, filmde 22. işlevden sonra geldiği görülmüştür. Bu durumun sinemanın kendi anlatı özelliklerinden kaynaklandığı sonucuna varılabilir. Film içerisindeki 7 rolden 6'sının ve 31 işlevden 26'sının bulunması bu filmin Vladimir Propp'un *Masalın Biçimbilim* eserinde yer alan işlevlerin büyük bir kısmını karşıladığını sonucuna varılmasına olanak sağlamaktadır. *Tahir ile Zühre* filminin anlatı yapısının Propp'un yaklaşımındaki işlevlerin büyük kısmını sağlaması halk hikayelerinin sinemaya uyarlamasında geleneksel anlatı kalıplarının kullanılmaya devam ettiğini ve böylece Propp'un yaklaşımının sadece masallarla sınırlı kalmadığını farklı yapılar da uygulanabildiği ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, uyarlama sinema filmlerinde, yazınsal türlere özgü yapıların bulunduğu ve bu işlevlerin sinema anlatısına da katkı sağladığı düşünülmektedir. Propp'un *Masalın Biçimbilimi* eserinde yer alan işlevlerin film çözümlemelerinde kullanılması ile filmlerin dramatik yapılarının ve karakter gelişimlerinin evrensel boyutları gözler önüne serilerek masal anlatısının modern biçimini anlamak sinema filmleri yoluyla kolaylaşabilir. Bu yüzden, sinema film çözümlemelerinde disiplinler arası bir anlayış çerçevesinde bu tür yapılar kullanılabilir.

5. Kaynakça

Abak, Ş. (2017). *Uyarlama yaklaşımı açısından Türk sineması* (Tez No. 462128) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Akad, L.Ö. “Tahir ile Zühre”. 1952, https://www.imdb.com/title/tt0143916/?ref_=fn_al_tt_1.E.T.adresinden 10.09.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Akad, L. Ö. (2004). *Işıklı karanlık arasında*. Türkiye İş Bankası Kültür.
- Arslantep, M. (2009). Türk romanı ve Türk sineması ilişkileri, *Marmara İletişim Dergisi* , (14), 125 - 142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/447/3538>
- Aslanyürek, S. (2004). *Senaryo Kuramı* (2. Baskı). Pan.
- Bars, M.E. (2014). Vladimir Propp’un yapısal çözümleme yöntemi çerçevesinde "Battal Gazi Destanı" filminin incelenmesi". *Tarih Okulu Dergisi*, 79-97. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh467>
- Campbell, J. (2021). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* (7. baskı). (Çev. Ed. S. Gürses). İthaki.
- Ceylan, M. N. (2023). Hikâye, sinema ve çağdaş tiyatro bağlamında bir halk anlatısı: Tahir ile Zühre. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 49-65. <https://doi.org/10.21497/sefad.1313176>.
- Chatman, S. (2009). *Öykü ve Söylem Film ve Kurmacada Anlatı Yapısı* (Çev. Ed. Ö.Yaren). Deki Basım.
- Çakır, S. (2017). Yeşilçam sineması ve masal formu: Ayşecik. *Turkish Studies*, 133-150. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12300>.
- Çetin, Erus. Z. (2020). Türkiye sinemasında uyarlamalara genel bir bakış. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 36, 583 - 592. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/58073/795076>
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş* (3. baskı). Akçağ.
- Demirtaş, H. (2014). *Türk sinemasında 1960-1980 yılları arasında çizgi roman uyarlaması fantastik filmlerde erkek kahraman temsili* (Tez No. 375284) [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Doğan E. (2018). Türk sinemasında masal uyarlamaları ve Vladimir Propp’un halk masalları işlevlerinin Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler (1970) filminde çözümlemesi. *Journal of Turkish Studies*, 23, 53-63. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14215>.
- Monaco, J. (2000). *Bir Film Nasıl Okunur?* (Çev. Ed. E.Yılmaz). Oğlak.
- Onaran, A. Ş. (1994). *Türk sineması* (I. ve II. Cilt). Kitle.
- Özçalışkan, Ş. (1996). Vladimir Propp'un biçimbilimsel yaklaşımı çerçevesinde bir Keloğlan masalının incelenmesi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 59-76. <http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/4533/62334>.
- Özön, N. (1985). *Sinema uygulayımı- sanatı- tarihi*. Hil.
- Propp, V. (1985). *Masalın Biçimbilimi* (Çev. Ed. M. Rifat &, S. Rifat). Kent.
- Propp, V. *Masalların Yapısı ve İncelenmesi* (Çev. Ed. H. Gümüş). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Sayın, A. (2005). *Türk sinemasında edebiyat uyarlamaları ve bu uyarlamaların toplumsal yapıyla etkileşimi* (Tez No. 188375) [Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Scognamillo, G. (2010). *Türk sinema tarihi* (3.baskı). Kabalcı.
- Türkmen, F. (1983). *Tahir ile Zühre*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yayalagül, L., & Soygüder-Baturlar, Ş. (2019). Süreyya Duru’nun “Keloğlan” (1971) filminin Vladimir Propp’un “Masalın Biçimbilimi”ndeki dizimsel çözümleme yöntemine göre incelenmesi. *E-kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 27(1), 60-80.